

СТАТУС І ФУНКЦІЙНО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ІМПЕРАТИВА В ГРАМАТИЧНІЙ СИСТЕМІ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Реферат. Дослідження специфіки імператива в українській мові дає нам можливість розглянути його закономірності функціонування в структурі висловлення. Адже саме в процесі спілкування в мовця відповідно до комунікативних завдань і з метою впливу на співрозмовника (співрозмовників) виникає потреба у висловленнях, у яких частини пов'язані між собою складними семантичними відношеннями. Саме тому комунікант використовує імперативні речення та конструкції для орієнтації на позитивну результативність акту волевиявлення. Так, структури можуть реалізуватися щодо різних адресатів та повинні виконувати (виконати) приписувані їм дії одночасно чи послідовно, або ж передбачати різні дії спонукання, протиставлені одна одній.

У роботі окреслені основні теоретичні аспекти дослідження терміна «імператив», його статус у сучасній лінгвістиці, означені диференційні ознаки імператива, розглянуті наявні в сучасному лінгвістичному дискурсі класифікації імперативних речень та імперативних конструкцій, окреслена методологія дослідження.

Здійснено спробу кваліфікації категорії імператива в українській мові, враховуючи специфіку відношення дії до дійсності, наявність власної парадигми особових форм дієслова, модифікаційні маркери спонукального значення та відповідне інтонаційне оформлення. Виявлено семантико-синтаксичні функції імператива і закономірності його вживання в граматичному ладі української мови. Проаналізовано та обгрунтовано класифікацію вживання імперативних конструкцій в процесі мовного акту.

Ключові слова: імператив, імперативне речення, імперативні конструкції, комунікативна ситуація, мовленнєвий акт, категорія спонукання.

Проблема статусу імператива належить до дискусійних питань сучасної науки, інтерес до якого значно виріс в останній час. Специфіка стосунків між учасниками мовного спілкування та способи їх мовного втілення активно вивчаються сьогодні як у лінгвістиці, де з'явилися фундаментальні дослідження граматичних, семантичних, прагматичних і типологічних особливостей імператива і правил його функціонування в мовленні, так і у філософії, логіці, етиці, правознавстві, соціології, у дослідженнях штучного інтелекту.

Своєрідність імператива – здатність формувати особливий тип речення, непоширеність, його особливе інтонаційне оформлення, уживання, спричинене емоційністю та експресивністю мовлення, – свідчать, що для всебічного вивчення імперативних конструкцій необхідний комплексний багатоаспектний підхід. Саме така можливість з'явилася внаслідок розвитку семантичного напрямку вивчення мовних одиниць, який дав змогу глибше дослідити особливості вживання елементів мовної системи, спричинених впливом не лише мовних, а й позамовних чинників, з'ясувати механізми функціонування аналізованих явищ.

Такий підхід із урахуванням функціонального призначення мовної одиниці сучасні лінгвісти почали застосовувати і до вивчення імператива, побудови парадигми дієслівних форм наказового способу, аналізу семантико-синтаксичної своєрідності імперативних конструкцій в утворенні синтаксичної конструкції на основі дієслова-предиката наказового способу.

Термін «імператив» переважно трактують як мовленнєвий акт, функційно-семантичну категорію чи дієслівну форму. Імперативні висловлення традиційно пояснюють як такі, що безпосередньо звернені до адресата і виражають спонукання адресанта до вчинення / невчинення дії [4, с. 42]. Це поширене визначення доповнюється думкою, що «імперативні висловлення передбачають дію, виконання якої залежить від волі адресата, іншими словами – це цілеспрямована дія» [5, с. 18].

Мовознавець Л. Бережан, виходячи за рамки суто морфологічного поняття імператива, у своїх дослідженнях акцентує увагу на способах і засобах реалізації імперативності, зокрема на

імперативних реченнях, трактуючи їх так: “Імперативними називаємо такі прямоспонукальні речення, які виражають категоричний наказ, категоричну вимогу або категоричну заборону виконати чи виконувати певну дію” [2, с. 119].

Л. Ажнюк, розглядаючи імперативне значення, зауважує, що воно “характеризує імперативну синтаксичну конструкцію у вузькому розумінні; складається з модального й змістового компонентів. Модальний компонент імперативності передає значення волевиявлення мовця, а змістовий – значення конкретної дії” [1, с. 9]. Р. Пазухін за формальними ознаками кваліфікує імператив як „гібридну форму дієслова і вигука” і ставить його в один ряд із дієприкметниками, дієприслівниками та інфінітивом” [9, с. 90].

Зацікавлення проблемою імператива виявляли й такі лінгвісти, як К. Аксаков, Ф. Буслаєв, М. Некрасов, Г. Павський. Внаслідок зосередження уваги на описі власне імперативного вживання дієслівних форм наказового способу, а передусім його транспозиційних виявів, у мовознавців виникли сумніви щодо притаманності цим формам особової ознаки, а згодом і належності імперативних форм до категорії способу.

На початку ХХ століття проблему форми вираження та мовленнєвого призначення наказового способу дієслова досліджували О. Шахматов, О. Пешковський. Багато уваги з’ясуванню окреслених проблем приділили свого часу Р. Якобсон та М. Трубецької. Р. Якобсон зазначав, зокрема, що мовне призначення імператива – реалізація апеляційної мовної функції, яка детермінує його граматичні особливості [11, с. 54]. Учені розробляють проблему спільної особи імператива та її зв’язку з власне імперативом. В. Виноградов звернув увагу на емоційно-вольовий характер імператива, зауважуючи, що наказовий спосіб перебуває на периферії дієслівної системи [15, с. 29].

Питання місця імператива в граматичному ладі мови набуло більшої актуальності в другій половині ХХ століття, коли мовні явища почали вивчати з урахуванням чинника мовця, а провідними стали концепції, у яких основну увагу було приділено уживанню мовних одиниць. Із середини ХХ століття активно досліджують аналізовану проблему і російські лінгвісти (зокрема, у порівняльній граматиці О. Ісаченко заперечив загальноприйнятну думку про можливість третьо-особового передавання імперативного волевиявлення мовця; В. Храковський та О. Володін у монографії “Семантика и типология императива: Русский императив” здійснили різноаспектний аналіз виявів та функціонування російського імператива [13, с. 121].

Укладачі граматики української мови традиційно описували імператив при розгляді проблем категорії способу, структурних особливостей та функціонування спонукальних речень. Питання імператива порушено в працях І. Вихованця, К. Городенської, В. Горпинича, А. Загнітка, М. Жовтобрюха, М. Каранської, Б. Кулика, В. Русанівського та інших українських мовознавців. Останнім часом увагу зосереджують на апеляційному вияві другоособових морфологічних форм дієслів наказового способу, які формують ядро парадигми.

Мета роботи – визначення статусу імператива в граматичній системі української мови з урахуванням функційно-семантичних особливостей наказового способу.

Для досягнення поставленої мети ставимо перед собою такі **завдання**: з’ясувати семантичні вияви імператива в українській публіцистиці; установити його інформаційне навантаження та комунікативну роль.

Як показує огляд наукової літератури, в системі дієслівних категорій української мови поняття імператива в сучасному мовознавстві часто ототожнюється з наказовим способом дієслова (імператив – «наказовий спосіб»), а поняття “імперативні речення” – з поняттям “спонукальні”, тобто імперативними називаються такі речення, які виражають різні форми волевиявлення, від прохання чи застереження до категоричного наказу.

Вони являють собою тип речень, що об’єднуються загальним значенням волевиявлення мовця, впливу на співбесідника, спонукання його до дії. Такі речення можуть означати наказ чи розпорядження, вимогу, запрошення, заклик, прохання, пораду, роз’яснення, побажання, заохочення, зосередження уваги” [17, с. 143].

Імперативні конструкції припускають діалогічну ситуацію спілкування, де співрозмовники стають учасниками мовленнєвого (усного чи писемного) акту. Функціонування форм імператива визначається із загального значення повинності / необхідності й має значення наказу, вимоги, спонукання в ролі значення основного, але такого, яке передбачає певний вид

комунікативної ситуації – поради, побажання, прохання, наказу, вимоги, розпорядження, заборони, застереження, погрози, заклику тощо [17; 151].

Дискусійним залишається питання побудови парадигми дієслівних форм наказового способу. Традиційний підхід – п'яти- або шестичленна структура імперативної парадигми, побудована за зразком парадигми дійсного способу: прибічники обґрунтовують свою позицію тим, що до ситуації імперативного волевиявлення входять і ті комунікативні акти, у яких особа потенційного виконавця дії не бере участі в розмові. Такий підхід не влаштовує мовознавців, які вважають принциповим збіг особи адресата мовлення та потенційного виконавця дії, оскільки в іншому випадку волевиявлення не отримує свого виконавця, а отже, наказ не може бути реалізований.

За їхнім переконанням, імперативна парадигма може включати лише ті форми, у яких чітко виражена апеляційність, а саме другоособові форми однини та множини, а також першоособову форму множини, оскільки волевиявлення, передане нею, стосується саме адресата мовлення, а не адресанта, який братиме чи не братиме участі в спільній дії, до якої спонукає свого співрозмовника.

В останні роки спостерігається тенденція до розширення значення імперативності. Цьому сприяє введення поняття “синтаксичного наказового способу”, яке, на наш погляд, дає змогу повніше передати поняття імператива. Адже одні з дієслівних форм наказового способу є імперативними за своїми основними граматичними значеннями (синтетичні та аналітичні форми), інші тільки в певній ситуації можуть виступати у функції імперативних спонукальних конструкцій (форми теперішнього та майбутнього часів, умовного способу, інфінітив, перформативні речення та ін.).

Саме імперативні речення (конструкції) з формами наказового способу дієслова становлять центр імперативної спонукальності. Що ж до непрямих імперативних конструкцій, то вони становлять периферію імперативності. Зокрема в роботі “Про граматичний статус наказового способу” Д. Штелінг висловлює думку, що категорія імперативності може бути вирішена лише в плані комунікації, що функціонально наказовий спосіб не є категорією дієслова, тобто частини мови, яка виражає дію, й що існує принципова різниця формулювань із вираженням волі мовця (яких і стосується наказовий спосіб) від інформативних висловлювань – повідомлень комусь про щось [18, с. 68].

Такі міркування призводять до того, що виникає необхідність виходу за межі лише морфологічного обґрунтування імперативних конструкцій, тобто, на нашу думку, їх треба аналізувати, виходячи із сутності мовленнєвої діяльності взагалі, із цілеспрямованості мовлення зокрема. Тому взаємовідношення між імперативом та імперативними конструкціями можна подати за допомогою формули: наказовий спосіб → імператив → синтаксичний наказовий спосіб → імперативність → спонукальність.

Форма синтаксичного наказового способу має складну організацію, у якій використовуються як морфологічні форми наказового способу, так і синтаксичні форми із значенням імперативності. У цьому аспекті переконливим, на нашу думку, є вислів Д. Штелінга, який наголошував, що “до лінгвістичного аналізу варто підходити з функціонального боку і що мова є системою засобів вираження, яка служить якійсь певній меті” [18, с. 70], адже, як зауважував ще О. Пешковський, “ми завжди говоримо для чогось, з якоюсь метою” [10, с. 392], а не для того, щоб співвіднести дію з дійсністю, тобто цілеспрямованості мовлення пов'язується насамперед із прагматичним аспектом.

Хоч імператив і є дієслівною формою, все ж функціонально, семантично і просодично він виражає не процес, не дію як таку, а волевиявлення мовця – його наказ чи побажання того, щоб хтось здійснив дію. Але думка про бажане далеко не те ж, що сама дія” [11, с. 53]. Наприклад, у ситуації, коли мовець попереджає слухачів про небезпеку у випадку виникнення пожежі, одне слово „*Пожежа!*” служить засобом вираження спонукування до дії (тобто мовець наказує одночасно відреагувати на джерело виникнення цього лиха, допомогти людям, які цього потребують, негайно покинути приміщення тощо), але це не означає, що всі зрозуміють цей заклик саме так і виконають необхідне: хтось розгубиться і почне панікувати, хтось не почує цієї команди та ін.

Цікавою особливістю імператива є те, що він не пов'язаний із повідомленням про щось, про якісь явища дійсності. Якщо будь-яке питання, з яким звертається мовець до слухача, передбачає відповідь, тобто його мовленнєву діяльність, то імператив не обов'язково

передбачає зворотну мовленнєву діяльність – це спонукання слухача до діяльності, причому немає принципової різниці між спонукальними реченнями типу *Увійдіть!* і *Говоріть!*: обидва дієслова передбачають один із видів людської діяльності взагалі. Звертання й імператив часто адресується не людині, а тварині, наприклад: *Ряко, візьми!* Зауважимо також, що бажане, яке виражається іменним імперативом, часто передбачає не дію, а стан людини, наприклад: *Будьте обережні!*; *Будьте здорові!*

Імператив, виконуючи апеляційно-спонукальну функцію в мовленні, теж відображає соціальні позиції комунікантів. У більшості випадків імперативні речення вживають без займенників *ти, ви* (вживання займенників в імперативних конструкціях у процесі спілкування несе додаткову інформацію про стосунки між співрозмовниками: або мовець виокремлює адресата з групи людей, або наголошує на ставленні до слухача, у цьому разі займенник вирізняється інтонаційно), тим самим значеннєво важлива функція передачі ставлення мовця до адресата лягає на закінчення дієслова, вжитого у формі наказового способу.

В. Храковський у статті «О правилах выбора «вежливых» императивных форм» детально описав чинники, які впливають на вживання дієслів наказового способу однини чи множини; до них лінгвіст зарахував вік, так звані відношення інтимності та соціальне становище співрозмовників [12, с. 270, 271, 273]. На думку мовознавця, якщо прийняти ці три чинники як визначальні, то при виборі належної певній ситуації форми імператива мовець повинен вирішити такі завдання: “(1) вибрати відповідне для конкретної ситуації відношення (одне з трьох), (2) встановити, яке одне (з двох можливих) значень пов’язує його зі слухачем, (3) вибрати ту форму наказового способу, яка відповідає його ролі і ролі слухача за встановленим значенням відповідного відношення” [12, с. 274].

Специфічність імператива проявляється також і в тому, що іманентно притаманна йому інтонаційна оформленість завжди функціональна в мові: вона виражає спонукання (когось) до діяльності з боку самого мовця – звідси неможливість уживання спонукальних речень у формі питання, в той час як у сфері повідомлення про дійсність, природно, можливі й питальні речення.

Що ж до класифікацій імператива й імперативних конструкцій, то найбільш обґрунтованою, логічною та послідовною, на наш погляд, видається та, яку запропонували В. Храковський і О. Володін [14, с. 136]. Автори доходять висновку, що часткові значення відображають різноманітні ситуації вимови імперативних висловлювань і являють собою часткові семантичні інтерпретації єдиного імперативного значення.

В основу класифікації покладено такі параметри: 1) від кого походить імпульс каузації (від мовця чи слухача); 2) хто є зацікавленим у виконанні дії (мовець чи слухач); 3) субординація: хто ставить себе вище (мовець чи слухач). На підставі названих трьох положень виділено шість основних семантичних інтерпретацій імперативного значення: наказ, прохання, інструкція, пропозиція, дозвіл, порада.

Відповідно до ознаки імпульсу каузації всі часткові інтерпретації поділяють на «фактивну каузацію (наказ, прохання, інструкція, пропозиція) та пермисивну каузацію (дозвіл і порада). Дві останні кон’юнкції значень ... являють собою неінтерпретовані ситуації в силу семантичної несумісності значень ... (імпульс каузації походить від слухача)» [14, с. 138].

Окрім шести вищеназваних імперативних значень, виділяють ще санкцію та побажання. Оскільки імпульс каузації може походити як від мовця, так і від слухача, санкція «накладається» на наказ, прохання, пропозицію, дозвіл або ж пораду, проте не поєднується з інструкцією. Побажання виділяється за допомогою «лексико-семантичного фільтра» [14, с. 145]. За умови ж врахування фільтра «ситуаційного» виділено санкцію [14, с. 145].

Розглянемо виокремлені часткові семантичні інтерпретації спонукального значення на конкретних прикладах.

1. Фактивна каузація

Наказ. Імпульс каузації походить від мовця, який є зацікавленим у виконанні каузованої дії і ставить себе вище за слухача: Центральна виборча комісія постановляє: 1. Утворити закордонні виборчі дільниці закордонного виборчого округу з виборів Президента України 17 січня 2010 року згідно із додатком. 2. Цю постанову опублікувати в газетах... (Голос України, 13.12.09).

Прохання. Імпульс каузації походить від мовця, який є зацікавленим у виконанні каузованої дії, але не ставить себе вище за слухача: Якщо ви шукаєте різницю там, я вас прошу

і закликаю: не ламайте собі голову – різниці немає... Різниці немає («Свобода слова», ICTV, 07.12.09, 23:00); В якій сфері вас дискримінують, підкажіть, будь ласка («Велика політика», Інтер, 08.10.10, 23:00).

Інструкція. Імпульс каузації походить від мовця, але виконувана дія – в інтересах слухача. Мовець ставить себе вище за слухача: Головку капусти добре вимити, розрізати начетверо, варити у підсоленій воді до напівготовності. Відтиснути. Відварити гриби, порізати їх соломкою, підсмажити з цибулею (Високий замок, 05.10.10).

Пропозиція. Імпульс каузації походить від мовця. Дія має бути виконана в інтересах слухача. Мовець не ставить себе вище за слухача: І тому, давайте говорити сьогодні про те, що може робити влада («Велика політика», Інтер, 15.10.10, 22:00); [Я взагалі не дуже люблю ось такі прогнози]. Давайте доживемо і побачимо («Від першої особи», радіо «Ера», 19.10.10, 18:00).

2. Пермісивна каузація

Дозвіл. Імпульс каузації походить від слухача, який і є зацікавленим у виконанні каузованої дії. При цьому мовець ставить себе вище за слухача: Давайте я відповім на це питання («Свобода слова», ICTV, 23.11.09, 23:00).

Порада. Імпульс каузації походить від слухача, який є зацікавленим у виконанні каузованої дії. Мовець не ставить себе вище за слухача: Навіть якщо вам дуже боляче від слів, які хтось сказав на вашу адресу, у жодному випадку не треба цього показувати на людях. Беріть активну участь у житті колективу. На відверте хамство треба відповідати такою ж монетою (Високий замок, 17.10.10).

3. Санкція

Каузована дія вже має місце. Імпульс каузації походить або від мовця (санкція «накладається» на наказ, прохання, пропозицію), або від слухача (санкція «накладається» на дозвіл або раду): Так, говори собі («Свобода слова», ICTV, 09.11.09, 23:00); Давайте, давайте (=продовжуйте мене критикувати) («Свобода слова», ICTV, 09.11.09, 23:00).

4. Побажання

Згідно з класифікацією, розробленою В. Храковським і О. Володіним, такі семантичні інтерпретації, як прохання, пропозиція, наказ, іноді інструкція (у «вічних» моральних заповідях) і порада можуть виражати побажання. Дослідники звертають увагу на те, що в запропонованих ними прикладах «виражено не власне наказ, дозвіл, раду, а побажання у формі наказу, дозволу, поради» [14, с. 144].

Усі спонукальні конструкції мають спільне значення волевиявлення. У результаті взаємодії цього значення з теоретично можливими ситуаціями, що виникають під час вимови імперативних висловлювань, тобто в процесі мовленнєвого акту, можна виділити шість часткових семантичних інтерпретацій спонукального значення: наказ, прохання, інструкція, пропозиція (фактивна каузація), дозвіл, порада (пермісивна каузація). «При цьому враховується, так би мовити, лексико-семантичний фільтр (за допомогою якого виділяється побажання), а також ситуаційний фільтр (за допомогою якого виділяється санкція)» [14, с. 145].

Отже, імператив в українській мові можна кваліфікувати як граматичну категорію дієслова, що, виражаючи відношення дії до дійсності, відображає волевиявлення мовця, має власну парадигму особових форм, яка реалізується системою специфічних синтетичних і аналітичних одиниць, що характеризуються широким спектром модифікацій спонукального значення при відповідному інтонаційному оформленні. Подані у статті положення, на наш погляд, перспективні для подальшого вивчення цієї проблеми. Можливості та перспективи для розвідок у цій галузі створює актуальний для аналізу імперативних конструкцій підхід з позиції граматики апеляції.

Список використаної літератури

1. Ажнюк Л. В. Функціональний синтаксис директивних документів XIV – середини XVII: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова» / Л. В. Ажнюк – Київ, 1996. – С. 8-12.

2. Бережан Л. В. Імперативні речення в системі спонукальних конструкцій / Л. В. Бережан // Науковий вісник Чернівецького університету. – Вип. 13. – Чернівці, 1997. – С. 119-120.

3. Грищенко А. П. Модальна і часова віднесеність як зовнішньо синтаксичні ознаки речення / А. П. Грищенко // Синтаксис словосполучення і простого речення. – К.: Наук. думка, 1975. – С. 16-29.
4. Даскалюк О. Л. Специфіка імперативної парадигми / О. Л. Даскалюк // Лінгвістичні студії: 36. наук. праць. Вип. 11. У 2 частинах / Укл.: Анатолій Загнітко (наук. ред.) та ін. – Част. I. – Донецьк: ДонНУ, 2003. – С. 38-43.
5. Даскалюк О. Л. Семантико-граматична характеристика імператива сучасної української мови: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова» / Даскалюк О. Л. – Чернівці, 2005. – 20 с.
6. Дудик П. С. Спонукальні речення і слова речення / П. С. Дудик // Укр. мова і л-ра в школі. – 1971. – № 9. – с. 30-35.
7. Мясоедова С. В. Категорія спонукування і її вираження в непрямих висловленнях сучасної української мови: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова» / С. В. Мясоедова. – Харків, 2001. – 16 с.
8. Нарушевич-Васильєва О. В. Категорія спонукальності у прагмастилістичному аспекті: автореф. дис. канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / О. В. Нарушевич-Васильєва. – Одеса, 2002. – 22 с.
9. Пазухин Р. В. Так называемое “повелительное наклонение” и его парадигма / Р. В. Пазухин // Studia Rossica Posnaniensia. – Posnan, 1974. – № 6. – С. 85-95.
10. Пешковский А. М. Русский синтаксис в научном освещении // Звегинцев В. А. История языкознания XIX – XX веков. – М., 1965. – Ч. 2. – С. 392.
11. Ушакова В. Т. Трансполяція форм імператива в англійській мові у порівнянні з українською та російською мовами / В. Т. Ушакова // Іноземна філологія. – 1972. – № 29. – С. 52-55.
12. Храковский В. С. О правилах выбора «вежливых» императивных форм (Опыт формализации на материале русского языка) / Храковский В. С. // Известия АН СССР. Сер. лит. и яз. 1980. – Т. 39. – № 3. – С. 269-278.
13. Храковский В. С. Семантика и типология императива: Русский императив / В. С. Храковский, А. П. Володин. – Л.: Наука, Ленингр. отд., 1986. – 137 с.
14. Храковский В. С. Повелительность / В. С. Храковский // Теория функциональной грамматики. Темпоральность. Модальность. – Л.: Наука, Ленингр. отд., 1990. – 150 с.
15. Шевчук О. С. Семантичні можливості граматичних форм способу дієслова в сучасній українській літературній мові / О. С. Шевчук // Семантика і функції граматичних структур (Збірник наук. праць). – К.: Донецький ун-т., 1991. – С. 19-36.
16. Швидка Н. В. Імперативні речення в сучасній українській мові: семантика, засоби вираження спонукальності, функції: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова» / Н. В. Швидка. – Харківський держ. ун-т. – Харків, 1998. – 20 с.
17. Шинкарук В. Д. Категорії диктуму і модусу у структурі речення: монографія / В. Д. Шинкарук. – Чернівці: Рута, 2002. – 271 с.
18. Штелинг Д. А. Целенаправленность речи и категория наклонения / Д. А. Штелинг // Русский язык за рубежом. – 1973. – № 3. – С. 64-70.

Аннотация

Бортун К. А. Статус и функционально-семантические особенности императива в грамматической системе украинского языка.

Нами выделены лексико-грамматических маркеры императива, исследованы структурно-семантические модели императива и динамика его употребления в современном языкознании. Освещены разновидности и классификации императивных конструкций и раскрыты перспективы для их дальнейшего изучения.

Императив рассматривается как речевой акт, функционально-семантическая категория или глагольная форма, которая непосредственно обращена к адресату и выражает побуждение адресата к совершению / несовершению действия.

Ключевые слова: императив, императивное предложение, императивные конструкции, коммуникативная ситуация, речевой акт, категория побуждения.

Summary

Bortun K. A. Status and functional-semantic features imperative in the grammatical system of the Ukrainian language.

We have identified lexico-grammatical markers of the imperative, investigated the structural-semantic model of the imperative and the dynamics of its use in modern linguistics. Illuminated the variety and classification of imperative constructions and reveals the prospects for their further study.

The imperative is considered as a speech act, functional-semantic category or verb form that is directly addressed to the recipient and expresses the urge of the addressee to the execution / non-performance of the action.

Keywords: imperative, imperative sentences, compelling design, communicative situation, speech act category impulses.

УДК 81' 367.634

Г. С. Весельська

Житомирський торговельно-економічний коледж Київського національного торговельно-економічного університету

ФУНКЦІОНУВАННЯ ПІДРЯДНИХ СПОЛУЧНИКІВ У СУЧАСНИХ ПЕРІОДИЧНИХ ВИДАВАННЯХ ЖИТОМИРЩИНИ

Реферат. *Сполучникова система української літературної мови не є сталою в часовому вимірі. У різностильових текстах відбито динамічні процеси, характерні для певного періоду її розвитку. Швидке зростання суспільних задумів та мовні контакти призводять до переформування будь-якого лінгвістичного рівня, зокрема помітні зміни й на граматичному.*

У пропонованій науковій розвідці на матеріалі сучасної періодики Житомирщини здійснено спробу простежити особливості у функціонуванні підрядних сполучників восьми семантичних груп – часові, наслідкові, умовні, допустові, причинові, порівняльні, цільові та сполучники відповідності, що експлікують однойменні семантико-синтаксичні відношення між підрядною детермінантною та головною предикативними частинами в складнопідрядному реченні. Визначено коло найуживаніших підрядних сполучників виокремлених семантичних груп, частково наголошено на причинах розширення функціонально-стилістичних параметрів деяких підрядних сполучників.

Ключові слова: *семантична група, підрядний сполучник, семантико-синтаксична функція, складнопідрядне речення, предикативна частина, підрядний детермінантний зв'язок, сучасна українська літературна мова.*

Сучасна українська газетна періодика, що неодноразово ставала предметом спеціальних наукових студій із погляду наявних у ній елементів (М. Жовтобрюх [7], С. Єрмоленко [5], І. Завальнюк [6]), є цінним джерелом і для вивчення основних семантико-синтаксичних відношень, реалізованих сполучниками підрядності в складнопідрядному реченні.

В українському мовознавстві виконані спеціальні дослідження семантико-синтаксичних відношень, що виникають між головною та підрядною предикативними частинами в складнопідрядному реченні, а саме причинового (М. Косарева [8]), допустового (Т. Ткачук [10]), наслідкового (Н. Кринська [9]), порівняльного (Л. Шитик [11], О. Донік [4]) та інших типів. Семантико-синтаксичну функцію сполучників української літературної мови узагальнено в лексикографічній праці «Граматичний словник. Сполучники» К. Горденської (2007) [2].

Підрядні сполучники передають різні типи семантико-синтаксичних відношень між граматично нерівноправними предикативними частинами в складному реченні, що становить суть їхньої семантико-синтаксичної функції. Залежно від виду передаваного семантико-синтаксичного відношення між підрядною і головною частиною в складнопідрядному реченні